

Відомості про автора:

Кулеша Наталія Петрівна – аспірант кафедри психології та педагогіки Національного університету «Острозька академія».

Статтю подано до друку 14.04.2015.

УДК 37.015.31:17.022.1

© Л. В. Лохвицька, 2015 р.

Л. В. Лохвицька (м. Київ)

БАЗОВІ ТЕОРІЇ МОРАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ У ЗАРУБІЖНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

У статті подано аналіз базових теорій морального розвитку особистості у зарубіжній психології. Представлено основні позиції досліджень психології моралі у роботах таких психологів: Ж. Піаже, Л. Кольберга, Дж. Реста, А. Колбі, У. Деймона, А. Блазі і Р. Бергмана. Розглянуто взаємозалежність у моральному розвитку особистості між моральними судженнями, моральною мотивацією, моральним вчинком і моральною ідентичністю. Розкрито сутність стадіальних концепцій (Ж. Піаже, Л. Кольберг), чотирьохкомпонентної моделі моралі (Дж. Рест), теорії морального наслідування (А. Колбі і У. Деймон), теорії моральної ідентичності та мотивації (А. Блазі) і синтетичної моделі морального розвитку (Р. Бергман), які унаочнені схемами. На основі критичного узагальнення доведено переваги останньої, що об'єднує в собі напрацювання всіх попередніх і є інтегрованою концепцією морального розвитку особистості.

Ключові слова: моральний розвиток, особистість, теорія, моральні судження, моральна мотивація, моральні дії, моральні вчинки, моральна інтеграція, моральна ідентичність, модель морального розвитку.

В статті представлений аналіз базових теорій нравственного развития личности в зарубежной психологии. Раскрываются основные позиции исследований в области психологии морали в работах: Ж. Пиаже, Л. Кольберга, Дж. Реста, А. Колби, В. Дэймона, А. Блази и Р. Бергмана. Рассматривается взаимозависимость между моральными суждениями, моральной мотивацией, моральным поступком и моральной идентичностью в нравственном развитии личности. Характеризуется сущность стадияльных концепций (Ж. Пиаже, Л. Кольберг), четырехкомпонентной модели морали (Дж. Рест), теории моральной интеграции (В. Дэймон), теории нравственного подражания (А. Колби и В. Дэймон), теории моральной идентичности и мотивации (А. Блази), а также синтетической модели нравственного развития (Р. Бергман) через наглядные схемы. На основе критического обобщения материалов доказано преимущества последней, объединяющей в себе наработки всех предыдущих, которая является интегрированной концепцией нравственного развития личности.

Ключевые слова: нравственное развитие, личность, теория, моральные суждения, моральная мотивация, моральные действия, моральные поступки, моральная интеграция, моральная идентичность, модель нравственного развития.

The article focuses on the basic theories of moral development of personality in foreign psychology. It is also include main research positions in psychology of morality in the works of such psychologists as J. Piaget, L. Kolberg, J. Rest, A. Colby, W. Damon, A. Blasi and R. Bergman. It is also considering interdependence of personal moral development between moral judgments, moral motivation, moral behavior and moral identity. It is also reveal the essence of the concept of stages (J. Piaget & L. Kolberg), of quadruple morality model (J. Rest), theory of moral integration (W. Damon), theory of moral imitation (A. Colby & W. Damon), theory of moral identity and motivation (A. Blasi) and synthetic model of moral development (R. Bergman), what are illustrated with schemes. On the basis of critical generalization

are demonstrated advantages of the last model that combines elaborations of previous models and theories and represents itself as an integrated conception of moral individual development.

Keywords: *moral development, personality, theory, moral judgments, moral motivation, moral action, moral behavior, moral integration, moral identity, the model of moral development.*

Постановка проблеми. Стан будь-якого суспільства визначається рівнем розвитку моралі в ньому, дотриманням загальноновизнаних моральних приписів. Яким чином поліпшити моральність громадян, забезпечивши їх дієвий моральний розвиток – питання, яке хвилювало в різні роки як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Вагомим доробком у цій царині є напрацювання здійсненні в 1932 році швейцарським психологом Ж. Піаже (J. Piaget) і подальші дослідження, передовсім, американської наукової школи, що тривають і донині. Сьогодні в нашій державі гостро постала потреба посилення моральної складової у розвитку особистості, про що зазначено в нормативно-розпорядчих документах. Відтак, актуальним є вивчення передових зарубіжних здобутків у галузі психології моралі.

Аналіз наукових досліджень. Серед матеріалів американської психологічної науки в контексті проблеми, що розглядається найбільший інтерес викликають роботи А. Блазі (A. Blasi), Р. Бергмана (R. Bergman), У. Деймона (W. Damon) і А. Колбі (A. Colby), Л. Кольберга, (L. Kolberg), Дж. Реста (J. Rest) [5; 4; 3; 8; 6; 7; 9; 11; 12]. У роботах представлених авторів через призму погляду на теорії морального розвитку Ж. Піаже [2; 10] і Л. Кольберга [9] як засновників цього напрямку, дається їх оцінка і власне бачення. Зокрема, Дж. Рест пропонує чотирьохкомпонентну модель моралі [11; 12], У. Деймон – теорію інтеграції [8], А. Колбі у співпраці з У. Деймоном – теорію морального наслідування [6; 7], А. Блазі – теорію моральної ідентичності та мотивації [5; 4], Р. Бергман – синтетичну модель морального розвитку [3]. Деталізоване опрацювання їхніх праць подано в основній частині статті.

Мета статті. Розкрити сутність базових теорій морального розвитку особистості зарубіжної психології: Ж. Піаже (J. Piaget), Л. Кольберга, (L. Kolberg), Дж. Реста (J. Rest), У. Деймона (W. Damon) та у співпраці з А. Колбі (A. Colby), А. Блазі (A. Blasi) і Р. Бергмана (R. Bergman), визначивши їх подібність та диференційованість. Схарактеризувати значення для подальшої еволюції психології моралі.

Виклад основного матеріалу та результати досліджень. Базовою теорією морального розвитку особистості є **стадіальна концепція**, розробником якої був швейцарський психолог Ж. Піаже. Він зосередив увагу на моральних судженнях, як домінантах у моральному розвитку, оскільки вивчав його в контексті інтелектуального, підкреслюючи між ними зв'язок і взаємообумовленість. Його дослідження фокусувалося на вивченні дитячої моралі, через розуміння залежності думки (морального судження) та дії, конкретизуючись на тому, що «думка походить від дії». «Але залежність думки від дії зазвичай є далекою від того, як просто ми її допускаємо», – писав він [10, с. 176]. У теорії Ж. Піаже інтелект розглядався в контексті аналізу поведінки як особливий обмін (взаємодія) між зовнішнім світом і суб'єктом. У цьому сенсі інтелект, за визначенням вченого, це певна форма когнітивного аспекту поведінки, функціональне призначення якого – структурування відносин між середовищем і особистістю [2, с. 26].

Ж. Піаже, аналізуючи популярні правила, які діють в дитячих іграх як важливому засобі розвитку моралі, через канву інтелектуального розвитку окреслив такі стадії: доопераційну (передопераційну), «дологічну», що триває орієнтовно від двох до семи років, називається егоцентризмом, коли стає можливою «інтеріоризація дії в думці» [2, с. 596]. Егоцентричний етап характеризується моральним реалізмом, коли дитина сприймає норми і правила поведінки як незмінні, безперечні принципи, за порушення яких треба нести сувору відповідальність (етика примусу). Наступна стадія (конкретних операцій), яка виникає у віці близько семи років, називається «етика співробітництва. Починає зароджуватися моральний релятивізм – усвідомлення факту, що норми і правила поведінки не є «абсолютною» істиною, догмою, що за домовленістю між людьми у

разі потреби вони можуть змінюватися. Так виникає автономна мораль, що в своїй основі має «формування внутрішніх моральних принципів» [2, с. 221]. На останній стадії етапі (формальних або пропозиціональних операцій) діти-підлітки від 11-12 орієнтовно до 14-15 років, освоївши правила, виявляють підвищений інтерес до них. Між ними виникають формальні стосунки і відбувається розвиток рефлексії. Базові позиції теорії морального розвитку Ж. Піаже подано на Рис. 1.

Рис. 1. Базові позиції теорії морального розвитку Ж. Піаже

Тобто моральний розвиток розглядається через призму інтелектуального, через що концепція Ж. Піаже отримала назву когнітивної теорії, а досвід співпраці є ключовим як для морального розвитку і так для формування особистості.

Переїнявши ідеями Ж. Піаже, Л. Кольберг висуває теорію, яка має більше ніж два етапи морального розвитку, що сприяло просуванню нових думок у дослідженні психології моралі. Він запропонував рівнево-стадіальну теорію морального розвитку особистості, головним стрижнем якої є моральні судження, а показником розвитку, відповідно, поетапне усвідомлення мотивації і поглиблення та розширення змісту морального судження. Це також когнітивна теорія, яку почасти називають когнітивно-структурною (Р. Бергман) [3]. На думку Л. Кольберга, доцільним є структурування морального розвитку на такі рівні: доконвенціональний (передумовний або доморальний); конвенціональний (умовний, прагматичний); постконвенціональний (автономний). Українська дослідниця етичного вчення Л. Кольберга О. Кузнецова, вважає доречним конкретизувати його класифікацію на основі критерію «рівня зрілості-незрілості висловлювань опитуваних з моральної тематики або соціального досвіду людини». Перший рівень вона називає дитячим, другий – традиційним, третій – зрілим [1, с. 10-11]. Л. Кольберг у своєму дослідженні [9] визначає моральні стадії (на кожному із зазначених рівнів), типи морального розвитку особистості, форми морального судження, моральні дії і моральні функції, що наочно можна подати у вигляді схеми (Рис. 2).

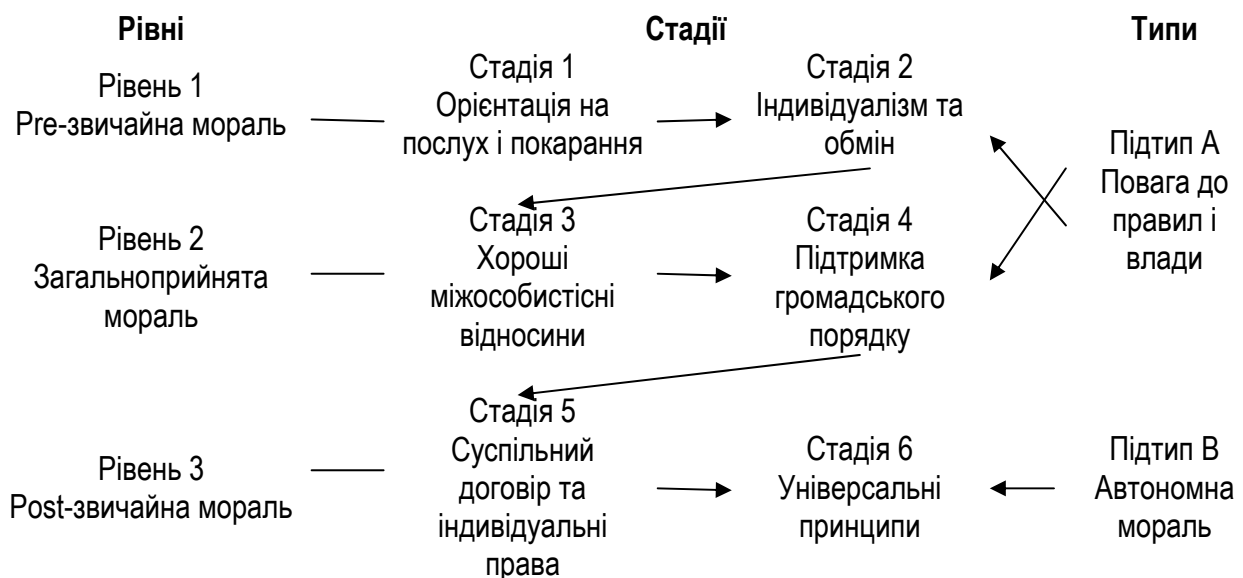
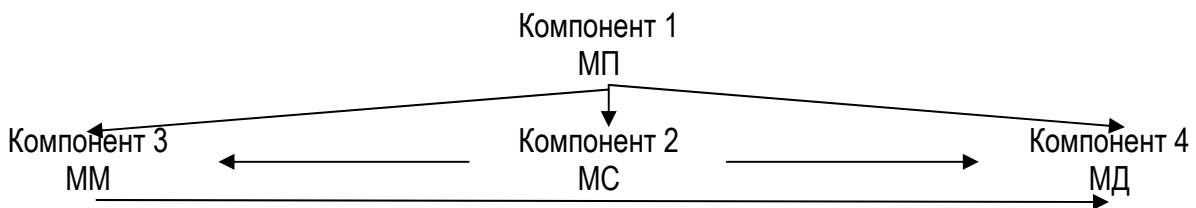

Рис. 2. Схема структури морального розвитку за теорією Л. Кольберга

У вченні Л. Кольберга виділяються шість стадій морального розвитку особистості, які, послідовно змінюють одна одну аналогічно стадіям когнітивного розвитку за Ж. Піаже; перехід зі стадії на стадію визначається двома факторами: розвитком когнітивних процесів і формуванням здатності до співпереживання (емпатії). Зазначені стадії жорстко не пов'язані з певним віком: починаючи з третьої стадії можлива «зупинка» в моральному розвитку особистості, останньої стадії досягають далеко не всі. Загальна характеристика даних стадій така: перші дві – стадії прихильності і прийняття моральних норм та підпорядкування моральним приписам, основою моральних дій є прагнення уникнути покарання і заслужити заохочення; другі дві – це стадії конформного морального функціонування, усвідомлення думки «інших» про себе і прагнення діяти так, щоб заслужити їх схвалення, формування власних уявлень норми моралі і засвоєння правил поведінки. Останні дві стадії характеризуються усвідомленням можливих протиріч між різними моральними переконаннями і формуванням власної етичної системи з опорою на універсальні моральні принципи. Щодо типів, то Л. Кольберг розрізняв два «підтипи» морального судження (А і В). Підтип А ґрунтується на повазі до правил і влади, підтип В є «більше директивним, більше оборотним, більше універсалістським і більше автономним ніж підтип А... Людина з підтипом В це та, яка інтуїтивно або своїм “серцем чи совістю” сприймає головні цінності..., щоб прийняти моральне рішення» [9, с. 535]. Такий підхід вченого до розгляду сутності морального розвитку особистості спровокував ряд критичних зауважень до висловленої ним позиції в сенсі того, що існує велика різниця між моральним судженням і етичною поведінкою.

Дж. Рест (J. Rest), як продовжувач ідей теорії Л. Кольберга, розробив чотирьохкомпонентну модель морального розвитку особистості, оскільки вважав, що запропонованого кольберговського бачення недостатньо, щоб охарактеризувати його повномірно. Його мета полягала в створенні комплексної (компонентної) теорії. Запропоновану ним модель морального розвитку можна подати схематично (див. Рис. 3).

Умовні позначки: МП – моральні почуття; МС – моральні судження; ММ – моральна мотивація; МД – моральні дії

Рис. 3. Чотирьохкомпонентна модель морального розвитку Дж. Реста

Він зазначає, що традиційний поділ складових, представлених в морально-психологічних дослідженнях був тристороннім: 1) моральне мислення (судження); 2) моральні емоції; 3) моральна поведінка і пропонує замість цих чотирьохкомпонентну модель, що включає важливі внутрішні процеси [12, с. 27]. Перший компонент або процес (Дж. Рест використовує ці терміни як взаємозамінні) є «інтерпретація ситуації щодо того, як такі дії вплинуть на добробут інших», він назвав це процесом емпатії та рольового прийняття. Другий – вказує на міркування, яким би був образ моральної дії для забезпечення морального ідеалу в конкретній ситуації (за теорією моральних суджень Ж. Піаже і Л. Кольберга). Третій компонент вибір серед конкуруючих результатів того ідеалу (морального) до якого варто прагнути, щоб реалізувати його. Це включає роботу на процес прийняття рішення щодо моральної мотивації. Питання полягає в тому: «Що мотивує вибір моральних цінностей над іншими цінностями?» [11, с. 14]. Четвертий – моральна дія, як результат виконання прийнятого рішення, для якої необхідна наполегливість, рішучість, воля, чесність, компетентність і моральна стійкість, що приводять до успіху [12, с. 27]. Структурні

компоненти морального розвитку, запропоновані Дж. Рестом, є дещо подібними до функціональної моделі теорії Л. Кольберга (див. рис. 2). Але головна відмінність, як зауважує Дж. Рест, полягає у розгляді четвертого компонента: «моральна поведінка є надзвичайно складним явищем, і жодна змінна (співпереживання, просоціальна орієнтація, етапи морального обґрунтування і т. д.) не є достатньо широкими, щоб представляти психологію моральності» [11, с. 18]. Тобто, теорія Л. Кольберга має пізнавальну основу, а Дж. Реста – мотиваційно-поведінкову.

Теорія У. Деймона (W. Damon) і його підхід до вивчення морального розвитку є дещо «альтернативним» до того, що був запропонований Л. Кольбергом. «Рівень морального судження у кожної людини не визначає її погляди на місце моралі в своєму житті. Щоб дізнатися, як людина визнає роль моралі, ми повинні знати, не тільки про її моральні переконання, а й про її розуміння і відношення до цих моральних переконань», – вказував У. Деймон [8, с. 110]. На його думку, методологія дослідження Л. Кольберга насправді може спотворити розуміння дитячої моралі по суті, оскільки діти перебувають в «невизначеності», що відповідає рівню першої стадії. Водночас він підтримує ідеї Ж. Піаже і коректує її стосовно моралі обмеження, що насправді посилює дитячий егоцентризм, і моралі співробітництва, що вимагає взаємної поваги, і є просуванням розвитку. У. Деймон зауважує, що в дитинстві, «мораль і особистий інтерес ... взаємодіють різними способами, як діти різних рівнів розвитку створюють свої реальні рішення» [там само, с. 113]. Саме поняття інтеграції є ключем до альтернативного розуміння У. Деймоном морального розвитку. Він вважає, що «мораль і особистість – дві окремі концептуальні системи», які пов'язуються в дитинстві і приходять разом. Тому модель морального розвитку У. Деймона має ракурс розгляду саме з точки зору цієї інтеграції. Наочно її можна подати у вигляді схеми (див. Рис. 4).

За його теорією моральні міркування, не фокусуються, як у схемі концепції Л. Кольберга (Рис. 2). Моральне пізнання віднесено до моральності, і, ймовірно, воно розвивається відповідно до етапів, які визначені у Л. Кольберга. Це є важливим моментом, оскільки у підході У. Деймона не так багато моментів, що змінюють теорію Л. Кольберга. Але, на його думку, альтернативна позиція полягає в тому, що люди з однаковими моральними переконаннями можуть відрізнитися за їх моральним Я в особистому сенсі [8, с. 110]. У представленій моделі визначено лише два вікові періоди – дитинство і підлітковий вік, але не означає, що інтеграції завершена, вона триває до дорослого життя і навіть в будь-який час протягом дорослого життя. Відсутність інтеграції, за теорією У. Деймона, означає наявність морально-соціальної патології (коли мораль і Я сам ідуть паралельними дорогами). Найчастіше фіксується наявність часткової інтеграції (мораль і Я сам не завжди сходяться). Це дає можливість пояснити, чому більшість людей насправді не завжди діють відповідно до їхніх моральних переконань, згідно з тим, що вони насправді вважають морально. За аналогією із теорією Ж. Піаже, «нормальний напрямок розвитку» у теорії У. Деймона це «інтеграція між моральним судженням і моральною ідентичністю». Тобто, теорія У. Деймона, з одного боку виявилася альтернативною щодо трактування морального розвитку Л. Кольбергом, концепція якого визнана найавторитетнішою, а з другого – новаційною, оскільки в ній окреслено інтеграцію між мораллю і особистістю, що становить моральне Я.

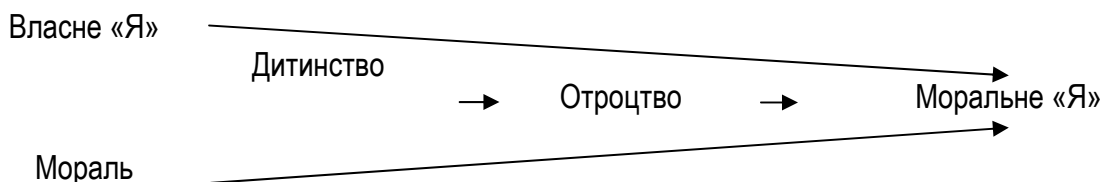

Рис. 4. Теорія морального розвитку / інтеграції У. Деймона

Подальші дослідження У. Деймона були продовжені у співпраці з А. Колбі (A. Colby) [6; 7]. Зокрема, це було вивчення «моральних взірців» (moral exemplars), що відкрило новий погляд на моральний розвиток особистості. А. Колбі і У. Деймон визначили такі п'ять критеріїв, що

характеризують людей, які могли претендувати на «моральні взірці»: 1) незмінна прихильність моральним ідеалам або принципам, які включають в себе узагальнену повагу до людства, або свідчать про стійкість моральних чеснот; 2) схильність діяти відповідно до своїх моральних ідеалів і принципів, маючи на увазі також узгодженість між своїми діями і намірами, а також між цілями і засобами своїх дій; 3) готовність ризикувати власними інтересами заради чієїсь моральних цінностей; 4) тенденція надихати інших до їх моральних дій; 5) реалістичне прийняття своєї значущості в світі в цілому, і відносна відсутність піклування про власне его [6, с. 315].

Проведене ними дослідження підтвердило висунуту раніше У. Деймоном теорію «моральної ідентичності», за якою моральне зобов'язання і моральна дія є функцією того, наскільки важлива мораль для самої особистості і її ставлення власне до себе. «Коли існує відчутна єдність між собою і мораллю, судження і поведінки стають безпосередньо передбачуваними і пов'язаними між собою, а вибір дій здійснюється з великою мірою впевненості» [7, с. 150]. Автори вказують, що коли мораль і Я сам настільки тісно переплетені, то моральні переконання є такими глибокими, що моральний авторитет стає автономним, зміцнюється воля і забезпечується цілісність особистості. Цими науковими результатами А. Колбі і У. Деймон кинули виклик теорії Л. Кольберга про прерогативу моральних суджень у моральному розвитку особистості. Вони доводять, що спонтанність моральних дій і моральних суджень у моральній поведінці «моральних взірців» є свідченням ізотонічного балансу між цими складовими. Тобто, в стадіях морального розвитку Л. Кольберга не зовсім адекватно передбачено моральну поведінку, незважаючи на окреслення типів. Однак, за словами А. Колбі і У. Деймона дослідження «моральних взірців» підкреслило головний аргумент у моральному розвитку – це єдність особистості і моралі. Загалом, у їхній теорії вирізняється двоєдиність підходу (що дещо відрізняється від схеми морального розвитку У. Деймона, рис. 4): моральна ідентифікація і **наслідування** (вид. Л. Л.) моральних зразків (moral exemplariness) на різних вікових етапах, хоча далі це дослідження не було продовжено (див. схематичне зображення теорії на Рис. 5).

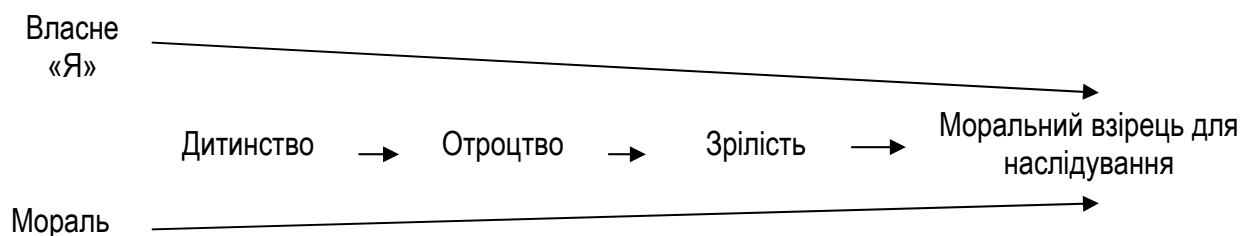

Рис. 5. Теорія морального наслідування (А. Колбі і У. Деймон)

На Рис. 5 на відміну від Рис. 4 чітко простежується не тільки важливість підліткового віку, як критичного періоду для інтеграції особистості і моральності (У. Деймон) [8], а й розуміння того, що такий розвиток є актуальним у зрілому віці, де ідеали реалізуються як наслідування «моральному взірцю» [6; 7]. Саме це окреслює альтернативу до шостої стадії морального розвитку Л. Кольберга, де він визначає тип В моральної людини, але не пояснює його. Звідси ще одна думка, що А. Колбі і У. Деймон не лише пропонують по-іншому підійти до висвітлення морального розвитку, ніж це зробив Л. Кольберг, а й доповнюють розроблену ним теорію, представляючи не розкриті питання.

Важливою для наукового осмислення є теорія моральної ідентичності, розроблена А. Блазі (A. Blasi). Вчений поставив важливу задачу у з'ясуванні сутності морального розвитку особистості: «Ми потребуємо психологічної теорії для пояснення, як і чому моральне розуміння призводить до бажанням діяти морально» [4, с. 53]. У своєму дослідницькому проєкті А. Блазі вивчав моральну відповідальність у трьох групах дітей: віком 6, 12 і 17 років. На його думку, молодші діти ще не спроможні в повній мірі відчувати емоції через те, що вони констатують факти, що є неправильним. Їх моральне розуміння (moral understanding) не набуває мотиваційної влади щодо необхідності

протидіяти своїм мотивам (рефлекторним чи спонтанним бажанням). В цілому, моральне розуміння представляється як феномен інтеграції відповідних емоцій і мотивів.

У дослідженнях Р. Бергмана, проводиться паралель між теоріями А. Блазі і У. Деймона, які, на його думку, знаходяться на одній науковій хвилі: інтеграція моралі для особистості є ключовим чинником. Проте, А. Блазі більше схиляється до того, щоб, по-перше, в моральному розвитку центральне місце займало моральне розуміння і, по-друге, підвищувалася взаємозалежність між моральною аргументацією, моральною мотивацією і моральною ідентичністю зокрема [3, с. 119]. А. Блазі вважає, що «закон моральних суджень» полягає в тому, що особистість не суперечить, а проявляє відповідальність щодо дії, підтримуючи її динамічно, тобто необхідно діяти не осуджуючи себе. Тому моральна мотивація є актом наслідку своєї моральної ідентичності (у теорії Л. Кольберга моральна мотивація до дії є сповіданням моральних принципів). А. Блазі запропонував модель, яка фокусується на «переході від морального пізнання до моральних дій» із послідовними складовими, що схематично подано на Рис. 6.

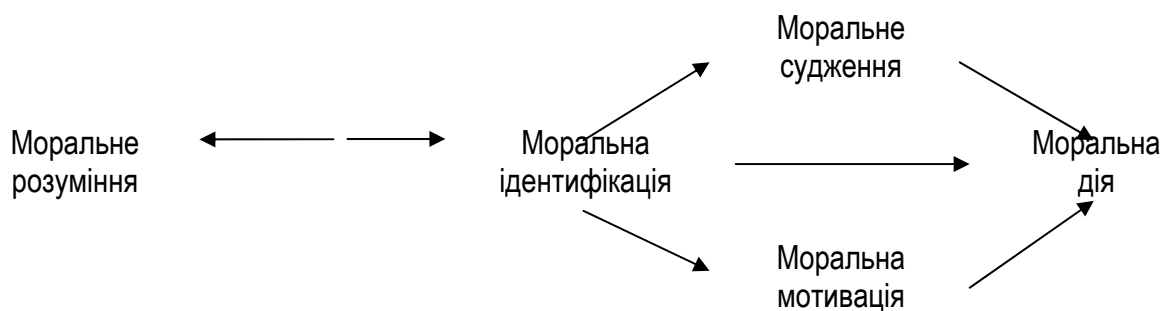

Рис. 6. Теорія моральної ідентичності та мотивації А. Блазі

Отже, в теорії А. Блазі розширено розуміння важливості ідентичності щодо моральної мотивації і моральної дії, але за рахунок применшення ролі морального судження. Зазначається, що моральна ідентичність базується на вольових актах і потребує значних зусиль в ситуаціях об'єктивної моральної реальності. Особистість здійснює раціональний моральний вибір, а не «простий послух, як результат інтерналізації або соціалізації». Тобто вибір не через тиск чи сліпе підпорядкування, а через моральну мотивацію: «Мотиваційна потужність є невід'ємною частиною самої природи моралі» [5, с. 236-237].

За дослідженням А. Блазі, моральне розуміння набуває мотиваційну силу завдяки інтеграції в структурах особистості, у своїй моральній ідентичності, а не тому, що така мотиваційна сила притаманна моралі. За його результатами, у дітей моральне розуміння внутрішньої мотиваційної сили не простежується, вони демонстрували лише зовнішні прояви, і таке явище залишається до ранньої юності. На представленій моделі теорії А. Блазі (див. рис. 6) моральне розуміння має форму особистісної ідентичності, оскільки ідентифікація з мораллю формує власне почуття особистої відповідальності і розвиває мотиваційну силу до дії. Таким чином, у теорії А. Блазі вбачається необхідність інтеграції об'єктивного і суб'єктивного, універсального і особистого, раціонального, афективного і вольового компонентів, бо така інтеграція або цілісність – це ознака морально зрілої особистості.

Об'єднувальною теорією морального розвитку є теорія, запропонована Р. Бергманом (R. Bergman), яка створена на основі узагальнення попередніх концепцій. На його думку, «будівництво ідентичності і будівництво моральності аспекти однієї конструкції, тому спонтанне моральне судження чи моральна інтуїція, є вираженням ідентичності людини або одним із аспектів розвитку особистості» [3, с. 112]. Базуючись на цьому твердженні автор зазначає, що розвиток моральної ідентичності можна розглядати як основу в становленні моральності. Р. Бергман

пропонує синтезувати наукові напрацювання попередніх авторів і створює власну модель «розвитку зразкового морального функціонування» (див. схему Рис. 7).

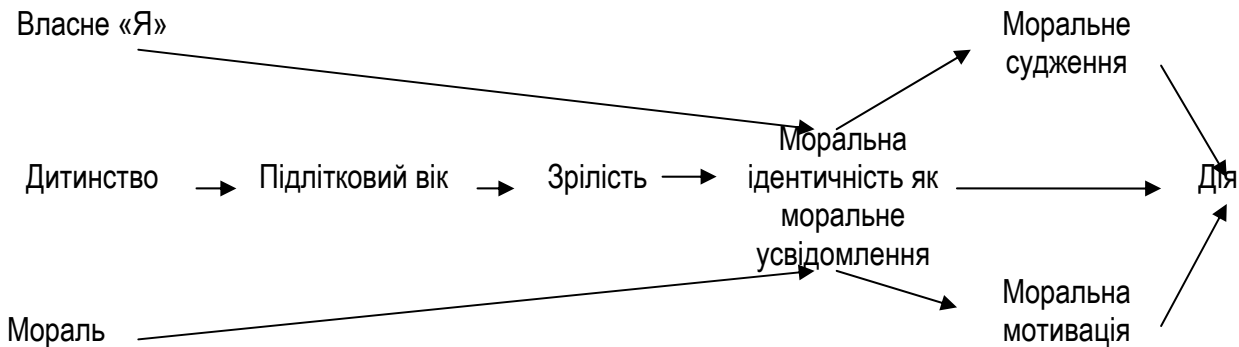

Рис. 7. Синтетична модель «розвитку зразкового морального функціонування» Р. Бергмана

Перевагами цієї моделі, порівнюючи з іншими, він вважає наступне: поєднання морального судження (за дослідженнями Ж. Піаже, Л. Кольбера, А. Колбі і У. Деймона) і моральної мотивації (що передбачає індивідуальні відмінності – «особистісний чинник»). Тобто особливе місце в моделі займає мотиваційний потенціал морального розуміння, що неминуче відображається через вираження у дії. Це щодо правої сторони, а в лівій – представлено поділ за віковими етапами, де, за наближенням стрілочок, увага фокусується на підлітковому віці як періоді особливо важливого, а вже у зрілому віці особистість і мораль поступово стають єдиними. Хоча дві частини моделі насправді не є співмірними. Процес розвитку, що схематично викладений на лівій стороні моделі має довгострокові й тимчасові рамки; а права, навпаки, є вельми схематичним «знімком», за яким можна уявити суттєво інтегроване «зразкове моральне функціонування» особистості в довгостроковій перспективі [3, с. 122-123]. Отже, у запропонованій теорії Р. Бергмана акценти зміщені на моральне розуміння (як «Я» усвідомлює себе і свої обов'язки) та почуття особистої ідентичності у моральному розвитку. Цим визначаються її переваги, оскільки вона є інтегрованою концепцією морального розвитку особистості.

Висновки. Підсумовуючи результати проведеного аналізу базовий теорій морального розвитку особистості, підкреслюємо, що в наступних після стадіальної концепції когнітивної теорії морального розвитку Ж. Піаже і когнітивно-структурної Л. Кольберга були представлені теорії Дж. Реста, У. Деймона, А. Колбі і У. Деймона, А. Блазі та Р. Бергмана. Водночас, в ряді з них охарактеризовано не лише сутність, а й механізми морального розвитку, що було взято за основу назви їх теорій: теорія моральної інтеграції (У. Деймон), теорія морального наслідування (А. Колбі і У. Деймон), теорії моральної ідентичності та мотивації (А. Блазі). Перспективами подальшого наукового пошуку стане здійснення класифікації зарубіжних теорій морального розвитку особистості за визначеними авторами превалюючими ознаками.

Література

1. Кузнєцова О. О. Етичне вчення Лоуренса Кольберга в контексті американської філософської думки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук : 09.00.05 – «Історія філософії» / О. О. Кузнєцова. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – 20 с.
2. Піаже Ж. Избранные психологические труды / Жан Пиаже ; пер. с англ. и фр.: А. М. Пятигорский, Л. С. Ильинская, В. Ф. Пустарнакова (с фр.); Н. Г. Алексеева (с англ.); вступ. ст. В. А. Лекторского, В. Н. Садовского, Є. Г. Юдина. – М. : Международная педагогическая академия, 1994. – 680 с.

3. *Bergman R. Why Be Moral? A Conceptual Model from Developmental Psychology / Roger Bergman // Human Development. – 2002. – № 45. – P. 104-124.*
4. *Blasi A. Kohlberg's Theory and Moral Motivation / Augusto Blasi // New Directions for Child Development – 1990. – № 47. – P. 51-57.*
5. *Blasi A. Moral Understanding and the Moral Personality: The Process of Moral Integration / Augusto Blasi // Moral Development: An Introduction / eds. W. M. Kurtines & J. L. Gewirtz. – Boston : Allyn & Bacon, 1995. – P. 229-253.*
6. *Colby A. Some Do Care: Contemporary Lives of Moral Commitment / A. Colby & W. Damon. – New York : Free Press, 1992. – 368 p.*
7. *Colby A. The uniting of self and morality in the development of extraordinary moral commitment / A. Colby & W. Damon // The moral self / eds. G. G. Noam & T. E. Wren. – Cambridge, MA: MIT Press, 1993. – P. 149-174.*
8. *Damon W. Self-understanding and Moral Development from Childhood to Adolescence / W. Damon // Morality, Moral Behavior, and Moral Development / eds. W. M. Kurtines & J. L. Gewirtz. – New York : John Wiley & Sons, 1984. – P. 109-127.*
9. *Kohlberg L. The Psychology of Moral Development: The Nature and Validity of Moral Stages. Vol. 2. Essays on Moral Development / L. Kohlberg. – New York : Harper & Row, 1984. – 768 p.*
10. *Piaget J. The Moral Judgment of the Child / [Jean Piaget](#). – New York : Free Press, 1997. – 416 p.*
11. *Rest J. R. Moral development: Advances in research and theory / J. R. Rest. – New York : Praeger, 1986. – 241 p.*
12. *Rest J. R. The Major Components of Morality / J. R. Rest // Morality, Moral Behavior, and Moral Development / eds. W. M. Kurtines & J. L. Gewirtz. – New York : John Wiley & Sons, 1984. – P. 24-38.*

Відомості про автора

Лохвицька Л. В. – кандидат педагогічних наук, доцент, докторант кафедри теоретичної і консультативної психології Інституту соціології, психології та соціальних комунікацій НПУ імені М. П. Драгоманова.

Статтю подано до друку 15.04.2015.

УДК 159.954.3:504.75.05

© Л. В. Лупійко, 2015 р.

Л. В. Лупійко (м. Київ)

АКТУАЛЬНІСТЬ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНИХ УЯВЛЕНЬ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ЕКОЛОГІЧНОЇ КРИЗИ

У статті розглянуто питання формування екологічних уявлень особистості на сучасному етапі розвитку суспільства. Розкрито актуальність розвитку екологічних уявлень та екологічної свідомості кожної особистості. Висвітлено необхідність формування екологічних уявлень у старших дошкільників. Охарактеризовано дошкільний вік, як сприятливий період для розвитку пізнавальних процесів та емоційної сфери дитини. Зазначено, що формувати екологічну свідомість доцільно у молодшому шкільному віці та продовжувати просвітницьку роботу у процесі подальшого розвитку особистості.

Ключові слова: екологічні уявлення особистості, екологічна свідомість, пізнавальні процеси, емоційна сфера, старший дошкільний вік.

В статье рассмотрен вопрос формирования экологических представлений личности на современном этапе развития общества. Раскрыта актуальность развития экологических представлений и экологического сознания каждой личности. Отражена необходимость